

Virus kovinske podgane

Zajezitev pandemije in konfucijanska etika odnosnosti

Po kitajskem zodiaku je leto 2020 leto kovinske podgane, ki se kot simbol tekočega leta pojavi vsakih šestdeset let. Takoj ko je Kitajska konec lanskega januarja vstopila v to leto, je v njenem središču izbruhnila epidemija covid-19. Kot sinologinja (pred šestdesetimi leti tudi sama rojena v tem očitno zloglasnem znamenju) ne morem mimo dejstva, da se je koronavirus, ki vodi do pljučnega obolenja z visoko stopnjo nalezljivosti in smrtnosti, najprej pojavil prav na Kitajskem, torej v tistem kulturno-jezikovnem območju, ki je jedro mojih osebnih in poklicnih interesov ter vsebinska podlaga mojih raziskav.

Prva stvar, o kateri sem pričela razmišljati v trenutku, ko smo bili soočeni s pandemijo, je bila, da gre tukaj za globalni pojav, ki ga lahko razrešimo samo globalno. Trenutna virusna pandemija seveda ni edini globalni problem, ki nas je soočil z dejstvom, da smo vsem političnim, ekonomskim in kulturnim razlikam navkljub vsi v istem čolnu, ki drvi – metaforično gledano – preko divjih brzic proti slapu, padajočemu v globoko brezno. Ta čoln, katerega krmar je izgubil nadzor, lahko ukrotimo samo vsi skupaj. Če smo še pred dobrim stoletjem lahko mirne duše svinjali okolje, izkoriščali šibkejše, zatirali marginalizirane skupine, začenjali vojne in hlepeli za vse večjim dobičkom znotraj varnih meja svojega domačega, skrbno zamejenega geopolitičnega okolja, to v današnjem globalno povezanem svetu ni več možno. Problemi, ki nas pestijo, so skupni, in če jih bomo sploh še lahko rešili, bo to mogoče zgolj s skupnimi močmi.

V tem okviru se toliko jasneje pokaže pomen transkulturnih interakcij in izmenjav. Medkulturni dialog, ki je še pred nekaj leti predstavljal samo puhlo modno frazo, še posebej priljubljeno v krogih novih evropskih birokratov in menedžerk, danes postaja univerzalna nujnost. Globalno krizo bomo lahko rešili samo na podlagi vzajemnega učenja; predpogoj zanj pa je med drugimi tudi to, da se najprej naučimo druga drugemu sploh prisluhni.

Osrednja konfucijanska vrlina izvira iz zavedanja, da lahko vsak med nami preživi samo v odnosu z drugimi. Ren pomeni sposobnost vživeti se v sočloveka. Pomeni sočutje kot temelj vzajemne solidarnosti. Pomeni, da noben človek ni otok.

Konfucijanstvo in konfucianizem

Kmalu po tistem, ko se je bolezen covid-19 razširila na globalno raven, s čimer so se pokazale njene pandemične razsežnosti, je namreč postalo jasno, da sodi ravno Kitajska – skupaj s sosednjimi regijami – med področja, ki so v procesih zajezitve in eliminacije virusnih epidemij precej bolj učinkovite kot države evro-ameriških regij. Pri tem gre za območje, ki ga imenujemo sinitsko. To je geopolitična regija, ki je bila v zgodovini pod močnim vplivom kitajske pisave in kulture ter konfucijanskih idej. Semkaj sodi večina območij Vzhodne Azije, pa tudi nekatere države Jugovzhodne Azije, na primer Vietnam, Laos, Kambodža ter delno Singapur.

Takoj ko se je pokazalo, da so te regije pri zajezitvah pandemije bolj uspešne od zahodnih držav, je večina zahodnih medijev to pojasnila kot odraz avtokratskih tradicij, ki naj bi opredeljevale idejno in politično zgodovino Vzhodne in Jugovzhodne Azije. Sinološke študije pa to trditev zavračajo kot neutemeljeno. Najprej velja pri tem spomniti, da smo bili največjim uspehom in največji učinkovitosti zajezitve epidemij priča predvsem v sinitskih liberalnih demokracijah, npr. v Južni Koreji ali na Tajvanu. Avtokratski sistemi, h kakršnim sodita LR Kitajska in Severna Koreja, so bili pri zajezitvi precej manj uspešni.

Jana S. Rošker

sinologinja, FF UL

Teza o domnevni vseplošni »poslušnosti« ljudi celotne sinitske regije v primerjavi z Evropo in Ameriko, kjer naj bi bili ljudje bolj kritični in manj vodljivi, je popolnoma neutemeljena in neznanstvena. Temelji zgolj na vsesplošno razširjeni predpostavki, po kateri v teh regijah prevladuje konfucianizem, torej konservativna

morala, ki zagovarja gerontokratizem in zatiranje posameznic v korist države. Nihče od ljudi, ki slepo zagovarjajo tovrstne teze, pa ne vé, da je bila etika izvornega konfucijanstva za čase, v katerih je nastala, izjemno progresivna, demokratična ter kritična do vseh takratnih družbenih in državnih avtoritet.

V totalitarnih in avtokratskih državah Vzhodne Azije je ta demokratična etika potisnjena v ozadje. Veliko bolje je ohranjena v družbah »mehkih« vzhodnoazijskih demokracij, h kakršnim sodijo na primer Tajvan, Južna Koreja in postkolonialni Hongkong. Vlade teh držav oziroma regij v sooča-

nju s pandemijo niso izvajale nobenih represivnih ukrepov, a so bile pri zajezitvi vendarle izjemno uspešne. Pri razlagah svoje uspešnosti njihovi vladni predstavniki in predstavnice navajajo predvsem hitro odzivanje v začetnih fazah epidemije, transparentno, kontinuirano in praktično usmerjeno informiranje o širitvi bolezni, odličen zdravstveni sistem ter

dobro organizacijo in koordinacijo prebivalstva, ki je v epidemiji v glavnem videlo skupni problem, katerega lahko rešuje le družba kot celota in ne zgolj posamezniki. Prav slednji dejavniki pa sodijo k osnovam konfucijanskega relationalizma oziroma konfucijanske etike odnosnosti.

Ta sistem, ki temelji na humanistični vrednoti (so)človečnosti (*ren*), je opredeljen s težnjo po izobraževanju ljudi

Restavracija v Tajpeju na Tajvanu / Foto: Profimedia

in po takšni vzgoji mlajših generacij, ki bi iz mladine naredila sicer spoštljive in učene, a hkrati kritično misleče in avtonomne odrasle. V besedilih Konfucijevih *Razprav* najdemo precej segmentov, ki se nedvoumno zavzemajo za tak tip izobraževanja. Podoben duh veje iz Konfucijevih *Spomladansko-jesenskih letopisov*, ki pogosto izrecno zagovarjajo kritičnost in avtonomnost odločanja ter poudarjajo, da ima ljudstvo ne zgolj pravico, temveč tudi dolžnost, da neustreznega, nemoralnega ali despotskega vladarja vrže s prestola.

A že v zgodnjem srednjem veku je bilo izvorno konfucijanstvo ideološko zlorabljeno za potrebe centralistične države. Tako je iz konfucijanstva, torej izvorno progresivnega nauka, nastala dogmatična državna doktrina konfucianizma, ki se je v mnogih sinitskih regijah ohranila vse do danes in predstavlja konservativen, patriarhalen in gerontokratski sistem, temelječ na strogi hierarhiji ter na zatiranju posameznikov (da o posameznikah sploh ne izgubljam besed).

Zato moramo paziti, da iz kadi ne izlijemo dojenčka skupaj z vodo, v kateri se je kopal. Ko govorimo o etiki, na podlagi katere so sinitske družbe požele veliko uspehov pri zajezi-
tvah epidemije v svojih državah, moramo torej nujno upoštevati razliko med konfucijanskimi filozofsko-etičnimi diskurzi na eni ter konfucianistično državno doktrino oziroma dogmatično in hierarhično normativno etiko na drugi strani. Res je, da konfucianizem tvori osnovo prevladujočih ideologij v avtokratskih sistemih, na primer v LR Kitajski ali Severni Koreji. A v večini drugih sinitskih družb je še vedno živa tudi konfucijanska etika odnosnosti ali relacionalizma, ki temelji na vrednotah empatije, solidarnosti in sodelovanja. In zasluge za

učinkovito zajezitev pandemije v sinitskem prostoru ima etika konfucijanstva, ne pa hierarhija konfucianizma.

Pravljica o azijskem kolektivismu in omrežje relacionalizma

Takšni etični sistemi ne izhajajo iz pojma domnevno samostojnega in neodvisnega individuuma. Etika odnosnosti ali relacionalizem opredeljuje tak sistem skupnosti, v kateri se identiteta posameznih oseb vzpostavlja preko njihovih odnosov s soljudmi. Posamezniki in posameznice se v takšnih družbenih sistemih ne dojemajo kot bitja, ki so v nasprotju z družbo. Razmerje med njimi in skupnostjo, v katero so umeščeni, je razmerje soodvisnosti. Družba je v takšnih sistemih razumljena kot socialna tvorba, ki obstoj posamične osebe sploh omogoča, saj noben človek ne more preživeti brez soljudi. Zato je v sinitskih regijah družba dojeta kot primarna. To pa seveda ne pomeni, da so posamezniki in posameznice v tem okviru nepomembni, saj je jasno, da je družba iz njih sestavljena in tudi nje ne bi bilo brez posameznih ljudi.

Sinitske družbe so torej strukturirane po načelu odnosnosti ali relacionalizma, ki pa ga nikakor ne gre zamenjevati s kolektivismom. Prevladujoče stališče o tem, da naj bi bile vzhodnoazijske družbe kolektivistične, je zato zmotno in predstavlja zgolj še enega od mnogih predsodkov, ki temeljijo na neznanju in nerazumevanju sinitskih družb in kultur. Kolektivism je namreč druga plat individualizma; je takšen ustroj družbe, ki temelji na individuumih, ločenih od skupnosti in drug od drugega. V kolektivismu so posamezniki in

posameznice vzajemno povezani na mehanističen način, ki zatira njihovo samostojnost in enkratnost ter jih povezuje v sistem brezobrazne množice. Posameznice in posamezniki so v kolektivizmu absolutno podrejeni interesom totalitarne družbene oblasti, v kateri delujejo avtomatsko, kot drobna, dobro naoljena kolesca gigantskega stroja.

Relacionalizem pa po drugi strani temelji na zavesti, da so sreča in dobrobit vsakega posameznika ter blagostanje in zadovoljstvo vsake posameznice tesno povezani z blagostanjem in dobrobitjo družbe kot celote. V takšnem ustroju družbe vsak človek samega sebe dojema kot organski in neločljivi del odnosov, v katere je vpet. Ti se prično v družini, ki je osnovna celica tega omrežja, nato pa se v koncentričnih krogih širijo navzven, preko lokalnih skupnosti do vse širših segmentov družbe in države. Družba je torej živo, dinamično omrežje odnosov, ki povezujejo posameznike in posameznice v sistem, ta pa temelji na zavesti, da je pomemben in enkratni vsak, ki je njen del. Enkratnost posameznih oseb pa se pri tem ne vzpostavlja preko tistih značilnosti ljudi, ki se razlikujejo od »povprečja«, ki torej »štrlijo ven«, ki niso ukalupljeni v norme, temveč so »drugačni« in »samosvoji«. Prav nasprotno: v relacionalizmu se enkratnost ljudi vzpostavlja preko enkratnosti vlog, ki jih prevzemajo znotraj tega dinamičnega omrežja; vsak človek je kompleksen in poseben, tako kot je posebna in večplastna mreža odnosov, ki jih živi. Vloge ljudi v omrežju odnosnosti namreč niso enodimenzionalne, temveč vselej večplastne: sama sem, denimo, mati, a hkrati tudi hči. Sem učiteljica, a hkrati raziskovalka in zato tudi učenka del drugih ljudi. Poleg tega sem državljanka, voznica, žena, potrošnica, pevka in še marsikaj drugega. Vsaka od teh vlog je določena z odnosi in z razmerji, ki jih živim skupaj s soljudmi, s prijateljicami, kolegi, sorodnicami in znanci.

Relacionalizem se razlikuje tako od kolektivizma kot od individualizma. V družbah odnosnosti se enkratnost in neponovljivost posameznic in posameznikov vzpostavi preko procesov tako imenovane individuacije. To je proces, v katerem je vsako človeško bitje dojet kot enkratna in neponovljiva kombinacija posamičnih kvalitativ, ki so same po sebi splošne. Pri tem torej ne gre za sistem, ki bi, tako kot individualizem, temeljil na zavestnem poudarjanju in povzdigovanju značilnosti posameznika v nasprotju s kolektivnimi oziri in dolžnostmi. Procesi individuacije omogočajo boljše učinkovitost družbe kot celote, saj temeljijo na upoštevanju posebnosti individua, ki se v procesu individuacije ne iztrebijo, temveč, nasprotno, razvijejo in okrepijo.

Vsak človeški obraz ima en nos, dvoje oči itd., vendar so ti univerzalni dejavniki v individualnih kombinacijah različni – in prav to omogoča individualne značilnosti posameznika. Zato je individualizacija proces, ki iz človeka naredi prav to določeno bitje, katero je. Človek se v individuaciji dojema kot organski, a hkrati poseben del skupnosti. Glede na to, da je človeški individuum kot živeča celota sestavljen iz samih univerzalnih dejavnikov, je torej tudi popolnoma vraščen v skupnost in ne predstavlja njegovega nasprotja. Na tej podlagi se nam individualizem pokaže kot egocentrizem, ki poudarja, kako drugačna je neka oseba v primerjavi z vsemi drugimi, na pa na kakšne načine je z njimi povezana.

Humanizem sočlovečnosti in maska kot zaščita pred egocentrizmom

Relacionalizem ali etika odnosnosti temelji na osrednji konfucijanski kreposti *ren*, ki pomeni (so)človečnost. Pismenka, s katero se ta pojem zapisuje, je sestavljena iz dveh delov, namreč iz simbola, ki označuje človeka, in simbola, ki izraža dvoje. Osrednja konfucijanska vrлина torej izvira iz zavedanja, da lahko vsak med nami preživi samo v odnosu z drugimi. *Ren* pomeni sposobnost vživeti se v sočloveka. Pomeni sočutje kot temelj vzajemne solidarnosti. Pomeni, da noben človek ni otok.

V tem okviru se pokaže, da sta samostojni posameznik in izolirana posameznica zgolj idejna konstrukta, da je torej popolna svoboda samo zavajajoča izmišljotina, medtem ko so naši odnosi dejstvo. Zato so v relacionalizmu individualni problemi vselej dojeti kot problemi skupnosti. In tudi odgovornost ter skrb zase sta nujno vpeti v odgovornost do lastne skupnosti in v etiko skrbi zanjo.

Noben človek ni otok. Tudi v pandemiji smo vsi skupaj, četudi je v takšnih situacijah najbolj pomembna zaščita. Sebe in druge moramo zaščititi pred okužbo. Zaščititi se moramo pred boleznijo in pred soljudmi. Predvsem pa se moramo zaščititi sami pred seboj oziroma pred našim lastnim egocentrizmom. To mi je postalo jasno ob mojem zadnjem obisku Vzhodne Azije.

Ko sem bila jeseni leta 2019 (poslednjč pred pandemijo) na Tajvanu, sem bila že zdavnaj navajena, da so tamkajšnji ljudje pogosto nosili zaščitne maske, kakršne smo kasneje – v koronski krizi – dodobra spoznali tudi mi. Sprva sem menila, da je njihova osrednja funkcija v zaščiti pred onesnaženostjo zraka, a mi je kmalu postalo jasno, da to ne more biti edini razlog zanje. Opazila sem namreč, da so jih ljudje nosili tudi v trgovinah, na podzemni železnici in celo v restavracijah. Dolgo nisem razumela, v čem je smisel takšnega čudnega obnašanja, vse dokler o tem nisem povprašala prijatelja, ki je nosil masko v arhivu, v katerem sva oba delala. Povedal mi je, da jo nosi v zaprtih prostorih, ker je prehlajen in noče trositi svojih virusov (četudi takrat še niso bili koronski) naokrog. Bal se je, da z njimi ne bi okužil soljudi. Tega mu ni ukazala nobena represivna državna instanca. Takšno gesto mu je velelo njegovo lastno srce, ki si ni želelo živeti v družbi, v kateri razsaja gripa, saj življenje v takšni skupnosti ni prijetno.

Takšne – in še veliko hujše – neprijetnosti smo nekaj mesecev pozneje izkusili tudi sami na lastni koži. Skupaj z večino človeštva smo zabredli globoko v koronsko krizo. A tudi izraz kriza je v kitajskih pismenkah zapisan s kombinacijo dveh pojmov, od katerih eden označuje nevarnost, drugi pa priložnost. Morda bomo lahko tudi v tej krizi zaslutili kakšno novo priložnost in novo upanje. Naj torej tale prispevek zaključim s pobožnim upanjem, da se je mogoče iz medkulturnih vidikov človeškega odnosa do pandemije covid-19 kaj naučiti. Naj ga končam tudi s (še bolj neverjetnim) upanjem, da nekje v stičišču mnogoterih svetov morda

Dolgo nisem razumela smisla maske. Leta 2019 sem na Tajvanu o tem povprašala prijatelja, ki je nosil masko v arhivu, v katerem sva oba delala. Povedal mi je, da jo nosi v zaprtih prostorih, ker je prehlajen in noče trositi svojih virusov (četudi takrat še niso bili koronski) naokrog.

vendarle obstaja tudi možnost nove globalne etike, ki ne bo temeljila na enakosti, temveč na enakovrednosti vseh ljudi.

×